

مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال پانزدهم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، شماره پیاپی ۲۹

بررسی نابرابری منطقه‌ای در شهرستان‌های استان خوزستان

محمدعلی فیروزی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران، نویسنده مسئول)

m.alifiroozi@scu.ac.ir

مصطفی محمدی ده‌چشمه (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران)

modeh.upgeo@yahoo.com

صادق مختاری چلچله (دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران)

mokhtarisadegh68@gmail.com

صص ۲۴۰ - ۲۱۷

چکیده

اهداف: هدف اصلی این پژوهش، سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس برخی شاخص‌های توسعه با هدف دستیابی به میزان نابرابری‌های منطقه‌ای، همراه با ارائه راهکارهایی برای کاهش توسعه‌نیافتگی مناطق است.

روش: رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر، توسعه‌ای-کاربردی و روش انجام آن، توصیفی-تحلیلی است. برای بررسی توسعه منطقه‌ای استان خوزستان از ۱۰۴ مؤلفه استفاده شد و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و درنهایت، رتبه‌بندی شهرستان‌ها از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکترا و مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپ‌لند) بهره گرفته شد.

یافته‌ها/ نتایج: براساس تجزیه و تحلیلی که با استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکترا انجام شد، شهرستان‌های استان خوزستان از توسعه‌یافتگی متفاوتی برخوردار بودند. با استفاده از روش ادغام، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان و هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی، در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری: استان خوزستان به‌عنوان یکی از استان‌های جنوب غربی کشور و به تبعیت از الگوی توسعه‌ای کشور، دچار مشکل تمرکزگرایی و نابرابری در بین

شاخص‌های توسعه است. برای رسیدن به توسعه پایدار، رفع نابرابری‌ها، شکاف و تبعیض در نواحی داخلی آن امری ضروری است.
کلیدواژه‌ها: توسعه، نابرابری، مدل ادغام، استان خوزستان.

۱. مقدمه

توسعه، به معنای کوشش آگاهانه نهادی شده و مبتنی بر برنامه‌ریزی برای ترقی اجتماعی و اقتصادی جوامع، ویژه قرن بیستم است که از سال ۱۹۱۷ در شوروی سابق آغاز شد (زیاری، پرهیز و مهدنژاد، ۱۳۸۸، ص. ۴۱۸). به نظر می‌رسد که در محافل عمومی توسعه را همزمان با انقلاب صنعتی در انگلستان و بعد از آن می‌دانند که تحولات عظیمی در دنیای بشریت به همراه داشت و به سرعت مناسبات انسان با محیط اطراف خود را برای رسیدن به حد اعلای رفاه و برتری تغییر داد (امانپور و علیزاده، ۱۳۹۲، ص. ۸۴). امروزه، مقوله توسعه دغدغه بسیاری از کشورهاست (پوراصغر سنگاچین، صالحی و دیناروندی، ۱۳۹۱، ص. ۶). اصولاً توسعه به منزله تغییر بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه محسوب می‌شود و تحقق آن مستلزم ایجاد هماهنگی میان ابعاد گوناگون آن است. توسعه، جریانی چندبعدی است و زیربخش‌های متعددی چون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره دارد که شاخص‌هایی برای اندازه‌گیری هر کدام به وجود آمده‌اند (تقوایی و صبوری، ۱۳۹۱، صص. ۵۴-۵۳). یکی از ارکان توسعه، جامعیت و یکپارچگی آن در رفع عدم تعادل‌های اقتصادی-اجتماعی در درون منطقه است (قنبری، برقی و حجاریان، ۱۳۹۰، ص. ۹۴). توسعه، همان رشد اقتصادی نیست؛ زیرا، توسعه جریانی چندبعدی است که در خود، تجدید سازمانی و جهت‌گیری متفاوت کل نظام اجتماعی را به همراه دارد. به عبارت ساده‌تر، می‌توان توسعه را رشد همراه با عدالت اجتماعی دانست (هادر، ۲۰۰۳، ص. ۳). در کشورهای در حال توسعه، کیفیت زندگی مردم دستخوش نابرابری‌های زیادی است که در بسیاری از موارد به سرعت در حال افزایش است (شیخ بیگلو، تقوایی و وارثی، ۱۳۹۱، ص. ۱۹۰). بررسی نابرابری و وجوه آن در محدوده‌های جغرافیایی مختلف، از نشانه‌های مهم توسعه‌نیافتگی است؛ زیرا، در حقیقت، کشورهای توسعه‌یافته شناخته می‌شوند که علاوه بر اینکه از شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی بالایی

برخورد دارند، توزیع درآمدها و امکانات نیز در آن جوامع نسبتاً عادلانه است؛ اما، در کشورهای توسعه‌نیافته هم مقادیر این شاخص‌ها پایین است و هم توزیع آن بسیار ناعادلانه است (یاسوری، ۱۳۸۸، ص. ۲۰۲). در بیشتر کشورهای در حال توسعه، یک یا دو منطقه و در نهایت، چند منطقه وضعیت مناسب خدمات عمومی و شکوفایی اقتصادی- اجتماعی دارند و نقش عمده‌ای در ایجاد درآمد و تولید ملی ایفا می‌کنند. این مطلب به بهای عقب‌نگه‌داشتن مناطق دیگر و افزایش شکاف و نابرابری بین مناطق و نواحی است (لطفی و شبیانی، ۱۳۹۱، ص. ۸). شهرستان‌های استان خوزستان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه در سطح مناسبی قرار ندارند؛ به گونه‌ای که برای برنامه‌ریزی مناسب جهت تخصیص بهینه منابع، به شناخت میزان برخورداری شهرستان‌های استان از شاخص‌های توسعه نیازمندیم تا از این طریق بتوان با به‌کارگیری نیروها و ظرفیت‌های موجود در شهرستان‌ها، به توسعه‌ای متعادل و همه‌جانبه دست یابیم که رفاه و سعادت تمامی افراد را به همراه داشته باشد. سؤال اساسی که مطرح می‌شود این است که وضعیت سطح توسعه در بین شهرستان‌های استان چگونه است؟

۲. پیشینه تحقیق

تاکنون در زمینه نابرابری‌های منطقه‌ای، شناسایی مناطق عقب‌مانده و رتبه‌بندی و سطح‌بندی در سطوح مختلف جغرافیایی، مطالعات متعددی با نگرش‌های مختلفی انجام شده‌اند که در ادامه، به نتایج برخی از این پژوهش‌ها اشاره خواهد شد. راماتو^۱ (۲۰۰۷) با کاربرد روش تحلیل عاملی، به بررسی نابرابری‌های منطقه‌ای طی سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۰۰ در کشور غنا پرداخت. نتایج نشان داد که شکاف توسعه‌یافتگی مناطق شمالی کشور غنا بیشتر از مناطق جنوبی آن است. آنتونسکیو^۲ (۲۰۱۲) در پژوهشی به شناسایی نابرابری‌های منطقه‌ای در رومانی پرداخت. وی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل تحلیل واریانس و پراکندگی استفاده کرد. نتایج نشان داد که از نظر شاخص‌های اجتماعی و بهداشتی، تفاوت‌های چشمگیری بین بخارست، پایتخت رومانی، با دیگر مناطق این کشور بوده است. سالواتی، و نازونی و کارلوکسی^۳ (۲۰۱۶) در پژوهشی به ارزیابی نابرابری‌های منطقه‌ای بر اساس متغیرهای اجتماعی

1. Ramatu

2. Antonescu

3. Salvati, Venanzoni & Carlucci

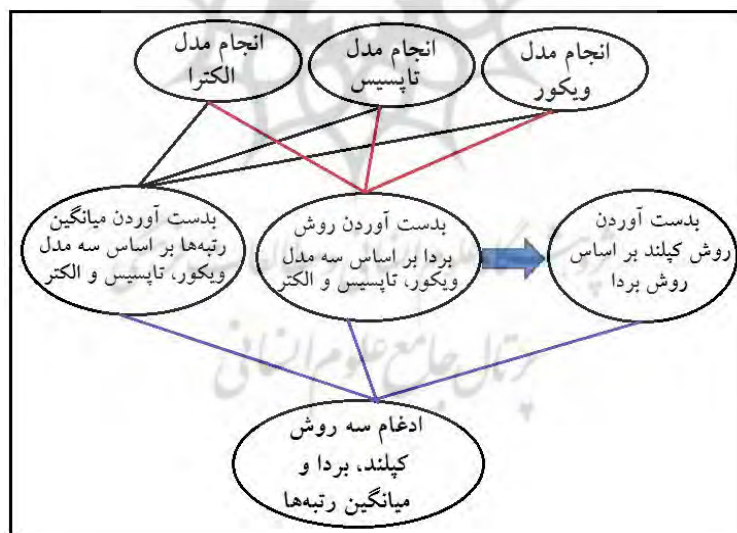
و اقتصادی در ایتالیا پرداختند. در این مطالعه، از سه شاخص رشد اقتصادی، توسعه پایدار و کیفیت سرمایه‌های طبیعی برای ارزیابی نابرابری استفاده شد. تجزیه و تحلیل‌ها در سه حوزه مختلف جغرافیایی (شمال، جنوب و مرکز) ۲۰ منطقه اداری و ۱۰۳ استان نشان داد که توزیع فضایی سه شاخص به کاررفته در پژوهش نشان‌دهنده نابرابری منطقه‌ای و داشتن الگوی فضایی متضاد در بین مناطق است. ابراهیم‌زاده، موسوی و کاظمی‌زاده (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران» به این نتیجه دست یافتند که نابرابری منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی بسیار زیاد است؛ به طوری که می‌توان گفت در ایران، مناطق مرکزی حدود سه برابر بیشتر از مناطق مرزی، توسعه یافته‌تر هستند. قائد رحمتی، مستوف الممالکی و براری (۱۳۹۲) در پژوهشی به تحلیل شاخص‌های توسعه و سطح بندی دهستان‌های استان یزد با استفاده از روش تحلیل عاملی پرداختند. براساس نتایج، دهستان‌های استان یزد از لحاظ سطح توسعه‌یافتگی، تعادل نسبی مناسبی نداشتند. در بین این دهستان‌ها، دهستان‌های شیرکوه، میانکوه و فجر بیشترین سطح توسعه‌یافتگی را داشتند و دهستان‌های دستگردان، فراغه، مهرآباد، بهادران، اسفندار و چلگه دارای پایین‌ترین سطح توسعه‌یافتگی بودند. حسینی شه‌پریان، حسینی کهنوج و نعمتی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای استان خوزستان با استفاده از مدل تاپسیس فازی» به این نتیجه رسیدند که تفاوت‌ها و نابرابری‌هایی در سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان وجود دارد؛ به طوری که شهرستان اهواز، دزفول و ایذه در سطح توسعه‌یافته قرار داشته‌اند و شهرستان‌های هندیجان، اندیکا و هفتگل در سطح عدم برخورداری قرار گرفته‌اند.

هدف از انجام پژوهش حاضر علاوه بر بررسی سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان نیز است تا دوگانگی بین شهرستان‌ها در این قسمت مشخص شود. پس از ارائه مدلی مناسب، با آشکار ساختن وضعیت توسعه‌یافتگی و دوگانگی بین شهرستان‌ها در بخش شاخص‌های توسعه، پیشنهادهایی در زمینه نحوه خدمات‌دهی به مناطق پرداخته ارائه شده است. آنچه این پژوهش را از پژوهش‌های انجام‌شده در گذشته مجزا می‌کند، بررسی سطح توسعه‌یافتگی با استفاده از ۱۰۴ شاخص است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳.۱. روش تحقیق

رویکرد حاکم بر پژوهش حاضر توسعه‌ای- کاربردی و روش انجام آن توصیفی- تحلیلی است که به تعیین و تحلیل سطوح توسعه منطقه‌ای ۲۴ شهرستان استان خوزستان در سال ۱۳۹۲ پرداخته شده است. برای بررسی توسعه منطقه‌ای استان خوزستان، از ۱۰۴ مؤلفه^۱ در شاخص‌های اقتصادی، بهداشتی، ارتباطات، تأسیسات و خدمات، فرهنگی، آموزشی و اجتماعی جمعیتی که از سالنامه آماری سال ۱۳۹۲ بهره‌برداری گرفته شده، استفاده گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و درنهایت، رتبه‌بندی شهرستان‌ها از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکترا و مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند) استفاده شده است. همچنین، برای گویاتر شدن وضعیت توسعه‌یافتگی، با استفاده از نرم‌افزار آرک جی. آی. اس^۲ شهرستان‌ها به پنج طیف توسعه‌یافته، نسبتاً توسعه‌یافته، در حال توسعه، نسبتاً محروم و محروم تقسیم شده‌اند و نقشه سطح توسعه شهرستان‌ها ترسیم شده است.

شکل ۱- مراحل انجام مدل ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

۱. هرچه متغیرهای مورد استفاده برای سنجش توسعه منطقه‌ای شهرستان‌ها بیشتر باشند، پژوهش اعتبار بیشتری دارد؛ بنابراین، در پژوهش حاضر، از ۱۰۴ متغیر در بخش‌های مختلف استفاده شده است.

۲.۳. شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق

برای انجام پژوهش حاضر در راستای اهداف مطرح شده، مؤلفه‌های توسعه با استفاده از منابع متعدد و نیز به سبب جامعیت نسبت به سایر تقسیم‌بندی‌ها و نگرش‌های متنوع در زمینه توسعه، به هفت بخش تقسیم‌بندی شده‌اند که در قالب ۱۰۴ معیار فرعی به کار برده شده‌اند تا بتوان بر اساس دیدگاه توسعه همه‌جانبه، به تحلیل نابرابری فضایی و سنجش سطح توسعه مناطق به‌عنوان زیربنای برنامه‌های ملی اقدام کرد. در مورد بحث استاندارد کردن شاخص‌ها یا اینکه در مورد تمام معیارهای فرعی ارزش آن‌ها یکسان شود، هر معیار را نسبت به جمعیت شهرستان خود محاسبه کرده‌ایم؛ برای مثال تعداد پزشک عمومی هر شهرستان را نسبت به جمعیت خود آن شهرستان محاسبه کرده‌ایم. در کل، تمامی معیارها به صورتی که ذکر شد، به‌طور همسان استفاده شده‌اند. در رابطه با جهت شاخص‌ها، سه معیار جمعیت فعال بیکار از نظر اقتصادی، مساحت زمین بایر، تعداد طلاق جهت منفی دارند و برای بقیه شاخص‌ها جهت مثبت در نظر گرفته شده است.

جدول ۱- شاخص‌ها و زیرشاخص‌های توسعه

مآخذ: زیاری، سعیدی رضوانی و بقال صالح پور (۱۳۸۹)، ابراهیم‌زاده، و همکاران (۱۳۹۱)، نظری (۱۳۹۱)، تقوایی و شیخ‌بیگللو (۱۳۹۲)، امانپور و علیزاده (۱۳۹۲)، حسینی شه‌پریان و همکاران (۱۳۹۴)

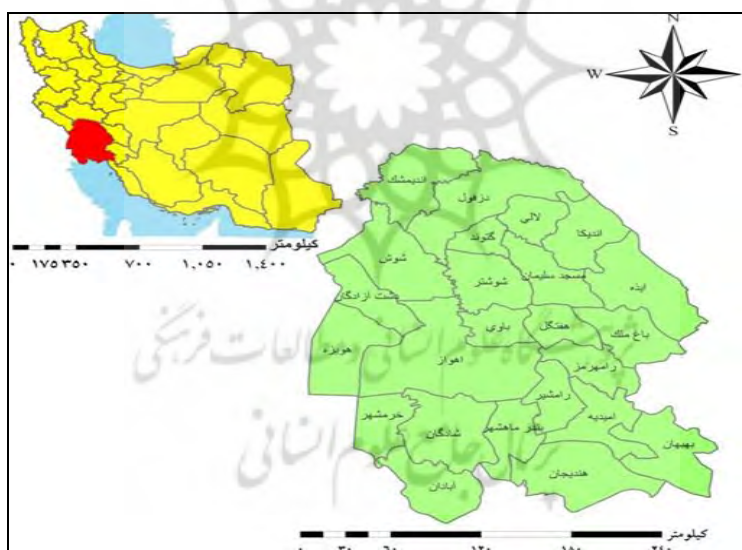
شاخص	کد	زیر شاخص	کد	زیر شاخص
اقتصادی	A1	مشارکت اقتصادی	A14	تعداد لیسانس
	A2	قانون‌گذاران، مقامات عالی‌رتبه و مدیران	A15	تعداد فوق‌لیسانس
	A3	متخصصان	A16	تعداد دکترا
	A4	تکنسین‌ها و دستیاران	A17	تعداد بانک
	A5	کارمندان امور اداری و دفتری	A18	تعداد سپرده‌ها
	A6	کارکنان خدماتی، فروشندگان فروشگاه‌ها و بازارها	A19	تعداد معادن در حال بهره‌برداری
	A7	کارکنان ماهر کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری	A20	تعداد کارگاه‌های صنعتی برحسب شهرستان ۱۳۹۰
	A8	صنعتگران و کارکنان مشاغل مربوط	A21	تعداد شرکت‌های تعاونی کشاورزی
	A9	متصدیان، اپراتورها ماشین‌آلات و دستگاه‌ها، موتناژکارها و رانندگان وسایل نقلیه	A22	تعداد شرکت (تأمین نیاز تولیدکنندگان)
	A10	کارگران ساده	A23	تعداد شرکت (تأمین نیاز)
	A11	نرخ اشتغال کل	A24	تعداد شرکت (تأمین نیاز صنوف)
	A12	جمعیت فعال بیکار از نظر اقتصادی	A25	بار تکفل
	A13	کارکنان دولت برحسب وضعیت استخدام		

ادامه جدول ۱

ضریب مؤسسات درمانی	B۳۳	ضریب آزمایشگاه	B۲۶	بهداشتی	
ضریب تخت مدارس درمانی	B۳۴	ضریب داروخانه	B۲۷		
ضریب مراکز بهداشتی درمانی شهری	B۳۵	ضریب پرتونگار	B۲۸		
ضریب مراکز بهداشتی درمانی	B۳۶	ضریب مراکز توانبخشی	B۲۹		
ضریب مراکز بهداشتی درمانی شهری	B۳۷	تعداد مراکز اورژانس	B۳۰		
تعداد روستاهای دارای خانه بهداشت	B۳۸	ضریب یز شک عمومی	B۳۱		
تعداد بهورز	B۳۹	ضریب متخصص	B۳۲		
نقاط روستایی دارای ارتباط تلفنی	C۴۷	مجموع راهها	C۴۰		ارتباطات
تلفن‌های ثابت مسکونی	C۴۸	راههای آسفالت روستایی	C۴۱		
تلفن همراه	C۴۹	راه حوزه شهری	C۴۲		
دفتر پست و مخابرات روستایی	C۵۰	تعداد وسایل نقلیه عمومی درون‌شهری	C۴۳		
صندوق پست شهری	C۵۱	تعداد پایانه	C۴۴		
صندوق پست روستایی	C۵۲	تلفن‌های همگانی مشغول به کار شهری	C۴۵		
تعداد شرکت‌های تعاونی حمل‌ونقل فعال	C۵۳	تلفن‌های همگانی مشغول به کار راه دور	C۴۶		
تعداد آموزشگاه‌ها دوره راهنمایی	D۶۲	تعداد باسوادان در جمعیت ۶ ساله و بیشتر ساکن در نقاط شهری ۱۳۹۰	D۵۴	آموزشی	
تعداد معلمین راهنمایی	D۶۳	تعداد باسوادان در جمعیت ۶ ساله و بیشتر ساکن در نقاط روستایی ۱۳۹۰	D۵۵		
تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره راهنمایی	D۶۴	نسبت دانش آموزان دختر به پسر	D۵۶		
تعداد آموزشگاه‌ها دوره آموزش متوسطه	D۶۵	تعداد آموزشگاه دوران آمادگی	D۵۷		
تعداد معلمین دبیرستان	D۶۶	تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره آمادگی	D۵۸		
تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره متوسطه	D۶۷	تعداد آموزشگاه‌ها دوره آموزش ابتدایی	D۵۹		
تعداد آموزش دهندگان سازمان نهضت سوادآموزی	D۶۸	تعداد معلمین ابتدایی	D۶۰		
		تعداد کلاس آموزشگاه‌ها دوره آموزش ابتدایی	D۶۱		
تعداد مراجعین به کتابخانه‌های عمومی	E۷۵	تعداد کتابخانه‌ها عمومی	E۶۹		فرهنگی
تعداد مراجعین کانون پرورش فکری	E۷۶	تعداد کتاب‌های موجود کتابخانه عمومی	E۷۰		
تعداد نمایندگان فرهنگسرای هنری برپانده	E۷۷	تعداد کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	E۷۱		
تعداد بازدیدکنندگان از نمایشگاه	E۷۸	تعداد کتاب‌های موجود کانون پرورش	E۷۲		
تعداد مسجد	E۷۹	تعداد اعضا کتابخانه‌های عمومی	E۷۳		
تعداد حسینیه و تکیه	E۸۰	تعداد اعضای کانون‌های پرورش فکری و نوجوانان	E۷۴		
مساحت زمین نایر	F۸۹	تعداد روستای دارای برق	F۸۱	زیرساخت	
مساحت ساختمان تخریب‌شده	F۹۰	خانوارهای روستایی دارای برق	F۸۲		
تعداد پروانه‌های ساختمانی صادرشده	F۹۱	تعداد انواع مشترکین برق (خانگی)	F۸۳		
تعداد زمین‌های واگذارشده توسط سازمان مسکن و شهرسازی استان	F۹۲	تعداد انواع مشترکین برق (روشنایی معابر)	F۸۴		
تعداد ایستگاه آشناسازی	F۹۳	تعداد شهرهای گازرسانی شده	F۸۵		
تعداد پارک عمومی	F۹۴	تعداد روستاهای گازرسانی شده	F۸۶		
تعداد خودرو حمل زباله	F۹۵	تعداد تصفیه‌خانه	F۸۷		
وسعت فضای سبز شهری	F۹۶	پروانه‌های ساختمانی صادرشده برای احداث بنا مسکونی توأم با کارگاه در نقاط شهری	F۸۸		
خدمات عمرانی	G۱۰۱	بیمه	G۹۷		اجتماعی جمعیتی
کمک‌هزینه از دواج	G۱۰۲	تعداد محصلان استفاده‌کننده از خدمات آموزشی و فرهنگی	G۹۸		
تعداد طلاق	G۱۰۳	تعداد اعطای وام خودکفایی	G۹۹		
مجموع مهاجران واردشده	G۱۰۴	تعداد اعطای وام قرض‌الحسنه	G۱۰۰		

۳.۳. معرفی محدوده مورد مطالعه

استان خوزستان با مساحتی حدود $636333/6$ کیلومترمربع، بین 29 درجه و 57 دقیقه تا 33 درجه و 57 دقیقه عرض شمالی و 47 درجه و 40 دقیقه تا 50 درجه و 33 دقیقه طول شرقی در جنوب غربی ایران واقع شده است. این استان از شمال غربی با استان ایلام، از شمال با استان لرستان، از شمال شرقی و شرق با استان چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب شرقی با استان بوشهر و از جنوب به خلیج فارس محدود است و از غرب با کشور عراق هم‌مرز است. خوزستان سرزمین هموار و کم‌عارضه‌ای است. با توجه به اینکه جلگه خوزستان از رسوبات نرم رودخانه‌ای است که از رشته‌کوه زاگرس سرچشمه می‌گیرد، منطقه‌ای حاصل‌خیز است و یکی از مراکز عمده تغذیه کشور محسوب می‌شود. براساس آخرین تقسیمات اداری-سیاسی کشور، در سال 1391 ، استان خوزستان دارای 27 شهرستان، 76 شهر، 67 بخش، 144 دهستان بود.

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

مأخذ: نگارندگان، 1394

۴. مبانی نظری تحقیق

در بسیاری از کشورها، مسئله نابرابری چالشی اساسی در مسیر توسعه است؛ به‌ویژه برای آن دسته از کشورهایی که قلمرو حاکمیت آن‌ها شامل مناطق جغرافیایی وسیعی می‌شود. این

نابرابری‌ها تهدیدی جدی برای دستیابی به توسعه متعادل و متوازن مناطق است و دستیابی به وحدت و یکپارچگی ملی را دشوار می‌کند. مردمی که در مناطق اطراف کشورها زندگی می‌کنند، معمولاً از کانون توجه برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه به‌دور هستند. این موضوع سبب می‌شود که سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی آن‌ها تنزل یابد (نظم‌آفر و علی‌بخشی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۵). وجود این نابرابری‌ها سبب شده است که شکاف توسعه بین نواحی توسعه‌یافته و محروم روزبه‌روز بیشتر شود، عدالت اقتصادی و اجتماعی مفهوم خود را از دست دهد، محرومیت نواحی محروم تداوم یابد و نواحی مرکزی امکانات را در خود متمرکز کنند. این امر نه تنها باعث رشد و توسعه کشور نشده، بلکه روند کلی توسعه را نیز ناعادلانه‌تر و آهسته‌تر کرده است (زیاری و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۷۶).

۴. ۱. مکاتب و دیدگاه‌های توسعه

نوسازی: در شرایط سیاسی و اجتماعی متحول سال‌های دهه ۱۹۵۰، مکتب نوسازی به‌عنوان نخستین رهیافت توسعه مطرح شد. در این نظریه، اقتصاد جهانی عامل مهمی در توسعه اقتصادی است.

دموکراسی: دموکراسی و شیوه دستیابی به آن از جمله موضوع‌های مورد توجه علمای مکتب نوسازی بوده است. با وجود تأکید نظریه‌پردازان مکتب نوسازی بر مؤلفه دموکراسی، این مسئله نیز در همان فضای کلی نوسازی و در دامنه رقابت با کمونیسم و درحقیقت، تقویت پیشبرد منافع آمریکا در جهان سوم قرار می‌گیرد.

وابستگی: نظریه‌های وابستگی به‌صورت عمده نشأت گرفته از اندیشه و نوشته پل باران^۱ و در واپسین سال‌های دهه ۱۹۵۰ و نیز برآمده از تحلیل‌های ساختار گروهی از اقتصاددانان آمریکای لاتین است.

مارکسیسم: به‌نظر مارکسیسم کلاسیک، توسعه سرمایه‌داری دو عملکرد متناقض دارد. از یک‌سو، با استثمار طبقه کارگر سودهای جمع‌آوری شده را در اختیار تعدادی سرمایه‌دار قرار می‌دهد. از سوی دیگر، زمینه‌ساز مبارزه طبقه کارگر علیه نظام اقتصادی و سیاسی استثمار می‌شود.

1. Paul Baran

نظام جهانی: از نظر والرشتاین^۱، نظام جهانی از قرن شانزدهم میلادی و با پیدایش سرمایه‌داری و روابط تولیدی خاص آن به وجود آمده است. پدید آمدن نظام تولید انبوه، طبقه کارگر و انباشت بی‌وقفه سرمایه در اروپا، نیاز به گسترش فرایندهایی دارند که حاصل آن منجر به جهانی شدن سرمایه‌داری و در واقع، شکل‌گیری نظام جهانی می‌شود. ساختاری و غیرمارکسیستی: این رهیافت از جهات متعددی با نگرش وابستگی مطابقت دارد و در زمینه‌های بسیاری نیز با رهیافت نومارکسیستی هم‌راستا است. به بیان دیگر، نظریه‌های ساختاری به مشکلات نهادینه داخلی و خارجی در توسعه اقتصادی توجه می‌کنند. (جدول ۲)

۵. یافته‌های تحقیق

۵.۱. وزن‌دهی به شاخص‌ها با روش آنروپی شانون

در این تحقیق، برای سنجش سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، ابتدا ماتریس تصمیم که مشتمل بر ۱۰۴ ستون (تعداد متغیرها) و با توجه به تعداد شهرستان‌ها در سال ۱۳۹۲، ۲۴ سطر (تعداد شهرستان) است، تشکیل شد. برای بیان اهمیت نسبی معیارها و شاخص‌های مورد استفاده باید وزن نسبی آن‌ها را تعیین کرد. در این پژوهش، برای وزن‌دهی به ۱۰۴ معیار انتخابی با استفاده از روش آنروپی شانون وزن و اهمیت هر کدام از معیارها محاسبه شده است. (جدول ۳)

1. Wallerstein

جدول ۲- نظریه‌های مرتبط با توسعه

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

نظریه	ویژگی
نظریه تراوش گرایی (پخش، اشاعه)	طبق این نظریه توسعه کشورهای عقب‌مانده درگرو کمک‌های مادی و فرهنگی کشورهای پیشرفته و کسب عناصر لازم از آنها است. در غیر این صورت توسعه‌نیافتگی نتیجه مقاومت در برابر این تقارب است.
مکتب‌نوسازی (متعارف)	اندیشمندان نوسازی جوامع را در دو گروه سنتی و مدرن قرار می‌دهند. جوامع سنتی از دیدگاه آنان مبتدی، بسته، مرتجع، دارای نظام خانوادگی گسترده و بی‌سوادند. در واقع طرفداران مکتب‌نوسازی با توجه به سوابق شکورهای مدرن و پیشرفته امروزی معتقدند همان‌گونه که این جوامع این مراحل را پشت سر گذاشته‌اند کشورهای به تعبیر آنان سنتی نیز الزاماً باید آن را تجربه کنند.
نظریه‌های دوگانگی	تعدادی از نظریه‌پردازان مکتب‌نوسازی بر این عقیده‌اند که جوامع جهان سوم به دو بخش تقسیم می‌شوند که در مقابل هم قرار دارند و به‌طور کلی بخش اول برتر و متمایل به کشورهای صنعتی و بخش دوم که عقب‌مانده‌تر است بدوی و معیشتی است. اکثر نظریات طرح‌شده در زمینه دوگانگی، به بعد اقتصادی و فنی قضیه تأکید دارند. مانند نظریه دوگانگی اقتصادی از بوکه و نظریه دوگانگی فناورانه که از سوی هیگنز طرح‌شده است.
نظریه قومی - شهری ردفیلد (۱۹۴۱)	ردفیلد جوامع را از لحاظ تطورات اجتماعی به دودسته قومی و شهری تقسیم می‌کند. به اعتقاد رد فیلد ویژگی‌های گونه آرمانی یک جامعه قومی عبارت است از جامعه‌ای کوچک، منفرد، کم‌سواد، همگن و با احساس شدید همبستگی گروهی در روش‌های زندگی، مبتنی بر نظامی مستحکم که آن را فرهنگ می‌نامیم. دومین نوع جامعه‌ای که رد فیلد مطرح کرده جامعه شهری است و ویژگی‌های این جامعه را به‌طور واضح مناسب بیان نکرده مگر به‌صورت متضاد یا مخالف جامعه قومی.
نظریه اخلاق پروتستانی	در دهه ۱۹۵۰ نظریه‌های فرهنگی توسعه با نظریه‌های اقتصادی توسعه شدیداً رقابت می‌کرد در این بین نظریه اخلاق پروتستانی ماکس وبر ابتدا در قالب نظریه انگیزه موفقیت دیوید مک کله مند به‌عنوان شرط قبلی ترقی و سپس در کسوت نظریه خانواده گرایی بی‌بندوبار ادوارد سی بانفیلد به‌عنوان مانع متجلی شد.
نظریه ساخت و رشد اقتصادی هوزلیتز (۱۹۵۳)	هوزلیتز انتقال از جامعه سنتی به مدرن را از طریق حذف الگوهای سنتی می‌داند بنابراین انتقال با حرکت از تداخل نقشه‌ای اقتصادی به‌سوی نقش‌های اختصاصی معین مشخص می‌شود.
نظریه مراحل رشد و الت روستو (۱۹۶۰)	نظریه مراحل رشد روستو تحت تأثیر مکتب تکاملی شکل گرفت. اصول تاریخی نظریه روستو ضد مارکسیستی است. هدف این پویا یعنی بالاترین مرحله آن برخلاف مارکسیسم در چهارچوب سوسیالیسم یا کمونیسم جای ندارد، بلکه در چهارچوب سرمایه‌داری توسعه‌یافته جای می‌گیرد.

جدول ۳- وزن معیارهای مختلف با استفاده از روش آنترویی شانون

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن	کد شاخص	وزن
A1	۰/۰۱۱۷	A22	۰/۰۰۶۱	C43	۰/۰۰۹۴	D64	۰/۰۱۱۶	F85	۰/۰۱۱۱
A2	۰/۰۱۱۰	A23	۰/۰۰۹۲	C44	۰/۰۰۶۵	D65	۰/۰۱۱۴	F86	۰/۰۰۹۶
A3	۰/۰۱۱۲	A24	۰/۰۰۶۰	C45	۰/۰۰۷۷	D66	۰/۰۰۶۶	F87	۰/۰۰۶۰
A4	۰/۰۱۰۵	A25	۰/۰۱۱۵	C46	۰/۰۰۸۹	D67	۰/۰۱۱۶	F88	۰/۰۱۰۲
A5	۰/۰۱۰۳	B26	۰/۰۱۱۰	C47	۰/۰۱۰۳	D68	۰/۰۰۸۷	F89	۰/۰۰۹۴
A6	۰/۰۱۱۲	B27	۰/۰۱۱۰	C48	۰/۰۱۱۱	E69	۰/۰۱۰۷	F90	۰/۰۰۳۹
A7	۰/۰۰۹۸	B28	۰/۰۰۹۵	C49	۰/۰۰۹۰	E70	۰/۰۱۰۸	F91	۰/۰۰۷۰
A8	۰/۰۱۱۰	B29	۰/۰۰۸۵	C50	۰/۰۰۹۲	E71	۰/۰۰۹۵	F92	۰/۰۰۵۳
A9	۰/۰۱۱۰	B30	۰/۰۰۸۵	C51	۰/۰۰۷۶	E72	۰/۰۰۹۵	F93	۰/۰۰۹۹
A10	۰/۰۱۱۲	B31	۰/۰۱۰۸	C52	۰/۰۰۲۸	E73	۰/۰۱۰۳	F94	۰/۰۱۰۲
A11	۰/۰۱۱۶	B32	۰/۰۰۸۷	C53	۰/۰۰۶۴	E74	۰/۰۰۹۴	F95	۰/۰۱۱۰
A12	۰/۰۱۱۱	B33	۰/۰۰۸۴	D54	۰/۰۱۱۷	E75	۰/۰۰۹۹	F96	۰/۰۰۹۸
A13	۰/۰۱۱۷	B34	۰/۰۰۸۷	D55	۰/۰۱۱۶	E76	۰/۰۰۸۹	G97	۰/۰۰۹۸
A14	۰/۰۱۱۶	B35	۰/۰۰۹۵	D56	۰/۰۱۱۷	E77	۰/۰۰۹۹	G98	۰/۰۰۹۱
A15	۰/۰۱۱۳	B36	۰/۰۱۰۷	D57	۰/۰۱۰۶	E78	۰/۰۱۰۶	G99	۰/۰۱۰۵
A16	۰/۰۱۰۹	B37	۰/۰۱۰۱	D58	۰/۰۱۰۸	E79	۰/۰۰۸۸	G100	۰/۰۱۰۴
A17	۰/۰۱۰۷	B38	۰/۰۱۰۸	D59	۰/۰۱۰۹	E80	۰/۰۰۶۹	G101	۰/۰۰۶۶
A18	۰/۰۱۱۰	B39	۰/۰۱۰۶	D60	۰/۰۱۱۴	F81	۰/۰۱۰۹	G102	۰/۰۱۰۱
A19	۰/۰۰۳۷	C40	۰/۰۱۰۷	D61	۰/۰۱۱۶	F82	۰/۰۱۱۶	G103	۰/۰۰۷۱
A20	۰/۰۰۶۸	C41	۰/۰۱۰۱	D62	۰/۰۱۱۲	F83	۰/۰۱۱۵	G104	۰/۰۱۰۰
A21	۰/۰۰۷۲	C42	۰/۰۰۶۰	D63	۰/۰۱۱۴	F84	۰/۰۱۰۰	مجموع وزن ها-۱	

پس از تعیین وزن هریک از متغیرها با استفاده از روش آنترویی شانون، با استفاده از مدل‌های مختلف (ویکور، تاپسیس و الکترو) ^۱ و مدل ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند) ^۲ سطح توسعه‌یافتگی ۲۴ شهرستان استان خوزستان در سال ۱۳۹۲ براساس شاخص‌های انتخاب‌شده تعیین شد. ذکر این نکته لازم است که با توجه به آخرین تقسیمات سیاسی در سال ۱۳۹۱، استان خوزستان به ۲۷ شهرستان تقسیم شده است؛ اما با توجه به اینکه سه شهرستان جدید (کارون، حمیدیه و آغاچاری) از نظر آمار و اطلاعات در سالنامه آماری ۱۳۹۲، هنوز از شهرستان‌های قبلی تفکیک نشده‌اند، در این پژوهش ۲۴ شهرستان بررسی شده است.

1. Vikor, Topsis & Electric
2. Average Ratings, Borda & Copeland

۲.۵. تکنیک ویکور

روش ویکور یکی از روش‌های حل مسئله چندمعیاره است. در مسائلی با معیارهای نامتناسب و ناسازگار که تصمیم‌گیرنده نیاز به انتخاب بهترین گزینه دارد، راه‌حل نزدیکی به راه‌حل ایده آل دارد و تمام گزینه‌ها مطابق با معیارها ارزیابی می‌شوند. همچنین، در شرایطی که فرد تصمیم‌گیرنده قادر به شناسایی و بیان برتری‌های یک مسئله در زمان شروع و طراحی آن نیست، این روش می‌تواند به‌عنوان ابزار مؤثری برای تصمیم‌گیری مطرح شود (عطایی، ۱۳۸۹، ص. ۸۷).

جدول ۴- مقادیر سنجش و ارزیابی سطح کمی و کیفی پایداری توسعه از دیدگاه پرسکات آلن (ویکور)

مأخذ: پادروندی، ۱۳۹۲

ارزش ویکور	۰/۲۰-۰	۰/۴۰-۰/۲۰	۰/۶۰-۰/۴۰	۰/۸۰-۰/۶۰	۱-۰/۸۰
وضعیت برخورداری	کاملاً برخوردار	برخوردار	نیمه برخوردار	برخورداری کم	عدم برخورداری

۳.۵. مدل تاپسیس

این روش از کاربردی‌ترین زیرمجموعه‌های چندمعیاره^۱ است (چاکرورتی^۲، ۲۰۱۱، ص. ۵). که نخستین بار هوانگ و یون^۳ در سال ۲۰۰۸ آن را مطرح کردند. کاربرد اصلی این روش هنگامی است که محقق به‌طور مستقیم و بدون هیچ‌گونه محاسبات ریاضی قبلی قضاوت خود را اعمال می‌کند (اراسالان و تانسل^۴، ۲۰۱۱، ص. ۸۹۲). اساس این روش برپایه نزدیکی به راه‌حل ایده‌آل مثبت و دوری از راه‌حل ایده‌آل منفی است. این روش قابلیت ترکیب با روش‌های چند معیاره را دارد (سان^۵، ۲۰۱۰).

جدول ۵- مقادیر سنجش توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس مدل تاپسیس

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

ارزش تاپسیس	۰/۸۰-۱	۰/۶۰-۰/۸۰	۰/۴۰-۰/۶۰	۰/۲۰-۰/۴۰	۰-۰/۲۰
وضعیت توسعه	توسعه‌یافته	نسبتاً توسعه‌یافته	در حال توسعه	نسبتاً محروم	محروم از توسعه

1. MADM
2. Chakraborty
3. Hwang & Yoon
4. Erasalan & Tansel
5. Sun

۵. ۴. مدل الکترون

در اواخر دهه ۱۹۸۰، تکنیک الکترون مطرح شد و به عنوان یکی از فنون چند معیاره، به آن توجه شد (لطفی و شیبانی، ۱۳۹۲، ص. ۲۰). این روش محبوب‌ترین روش در اروپا و به ویژه در جامعه فرانسوی زبان است (کابلی^۱، ۲۰۰۹، ص. ۴۵). در این روش، از مفهوم تسلط به صورت ضمنی استفاده می‌شود که گزینه‌ها به صورت زوجی با یکدیگر مقایسه می‌شوند و گزینه‌های مسلط و ضعیف (غالب و مغلوب) شناسایی می‌گردند و سپس، گزینه‌های ضعیف و مغلوب حذف می‌شوند. اساس این مفهوم، روابط رتبه‌بندی برتر است؛ یعنی لزوماً به رتبه‌بندی گزینه‌ها منتهی نمی‌شود؛ بلکه ممکن است گزینه‌هایی را حذف کند (میرفخرالدینی، فرید و طحاری مهرجردی، ۱۳۹۰، ص. ۵۵).

جدول ۶- مقادیر سنجش توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان براساس مدل الکترون

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

ارزش ویکور	۳۰ تا ۵۰	۱۰ تا ۳۰	۱۰ تا ۱۰-	۱۰- تا ۳۰-	۳۰- تا ۵۰-
وضعیت برخوردار	کاملاً برخوردار	برخوردار	نیمه برخوردار	برخوردار کم	عدم برخوردار

با توجه به تکنیک‌های مختلفی که ذکر شدند، ممکن است شهرستان‌های استان خوزستان رتبه‌های متفاوتی به دست آورده باشند؛ برای مثال، می‌توان چنین اظهار کرد که شهرستان اهواز در برخوردار از شاخص‌های توسعه براساس مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکترون، به ترتیب رتبه‌های ۲۰، ۱۴ و ۱۳ را کسب کرده است. در این صورت، برای رفع تفاوت‌ها و تعارض‌های به دست آمده و برای اجماع در رتبه‌بندی‌های گوناگون، از روش ادغام (روش میانگین رتبه‌ها، روش بردار و روش کپلند) استفاده شده است. (جدول ۷)

۵. ۵. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر توسعه با استفاده از روش میانگین رتبه‌ها

در این روش، برای هر گزینه، میانگین حسابی رتبه‌های به دست آمده از روش‌های مختلف تصمیم‌گیری چند معیاره تعیین شده است؛ براین اساس، گزینه‌ها اولویت‌بندی می‌شوند. در این روش، میانگین رتبه‌ها با استفاده از سه روش ویکور، تاپسیس و الکترون که در سال ۱۳۹۲ انجام شده، برای شهرستان‌های استان خوزستان محاسبه گردیده است و طبق جدول (۸)، نتایج

1. Kabli

میانگین رتبه‌ها این گونه به دست آمده است که شهرستان‌های بهبهان، هفتگل و هندیجان از لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه، به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفته‌اند و شهرستان‌های اندیکا، دزفول و باوی از لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه، در رتبه‌های آخر جای گرفته‌اند. (جدول ۸)

جدول ۷- رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکترا

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

مدل الکترا		شهرستان	مدل تاپسیس		شهرستان	مدل ویکور		شهرستان
رتبه	ضریب توسعه		رتبه	ضریب توسعه		رتبه	ضریب توسعه	
۱	۱۹	هفتگل	۱	۰/۴۸۳	هفتگل	۱	۰/۱۱۷	بهبهان
۲	۱۷	بهبهان	۲	۰/۴۷۰	هندیجان	۲	۰/۱۶۱	باغملک
۳	۱۶	هندیجان	۳	۰/۴۴۶	بهبهان	۳	۰/۲۰۴	گنبد
۴	۱۵	مسجد سلیمان	۴	۰/۴۳۸	لالی	۴	۰/۲۶۹	رامهرمز
۵	۱۴	لالی	۵	۰/۴۰۳	مسجد سلیمان	۵	۰/۲۷۶	هفتگل
۶	۸	اندیشک	۶	۰/۳۹۹	دشت آزادگان	۶	۰/۲۸۱	هندیجان
۷	۷	امیدیه	۷	۰/۳۹۸	امیدیه	۷	۰/۳۰۹	لالی
۸	۵	دشت آزادگان	۸	۰/۳۹۳	آبادان	۸	۰/۳۲۶	رامشیر
۹	۴	گنبد	۹	۰/۳۹۱	باغملک	۹	۰/۳۹۹	امیدیه
۱۰	۳	آبادان	۱۰	۰/۳۸۷	گنبد	۱۰	۰/۴۰۰	اندیشک
۱۰	۳	خرمشهر	۱۱	۰/۳۸۳	همیزه	۱۱	۰/۴۲۸	شوش
۱۱	۰	باغملک	۱۲	۰/۳۷۸	رامهرمز	۱۲	۰/۴۵۲	آبادان
۱۲	-۱	رامهرمز	۱۳	۰/۳۷۷	رامشیر	۱۳	۰/۴۴۰	مسجد سلیمان
۱۳	-۴	اهواز	۱۴	۰/۳۷۶	اهواز	۱۴	۰/۴۷۳	ایذه
۱۴	-۷	شوش	۱۵	۰/۳۶۶	اندیشک	۱۵	۰/۴۸۲	دشت آزادگان
۱۴	-۷	همیزه	۱۶	۰/۳۵۹	خرمشهر	۱۶	۰/۴۹۹	خرمشهر
۱۵	-۸	شوش	۱۷	۰/۳۴۶	بندر ماهشهر	۱۷	۰/۵۰۴	شوش
۱۵	-۸	رامشیر	۱۸	۰/۳۲۷	شوش	۱۸	۰/۵۲۱	ماهشهر
۱۵	-۸	اندیکا	۱۹	۰/۳۲۳	اندیکا	۱۹	۰/۵۲۳	همیزه
۱۶	-۹	بندر ماهشهر	۲۰	۰/۳۱۵	شوش	۲۰	۰/۵۲۸	اهواز
۱۷	-۱۱	دزفول	۲۱	۰/۳۱۱	ایذه	۲۱	۰/۵۴۵	دزفول
۱۸	-۱۵	ایذه	۲۲	۰/۳۰۶	دزفول	۲۲	۰/۶۴۶	شادگان
۱۹	-۱۶	باوی	۲۳	۰/۲۸۷	شادگان	۲۳	۰/۷۰۵	باوی
۲۰	-۱۷	شادگان	۲۴	۰/۲۸۱	باوی	۲۴	۰/۷۰۸	اندیکا

جدول ۸- میانگین رتبه‌ها براساس روش ویکور، تاپسیس و الکترا

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بهبهان	باغملک	گتوند	رامهرمز	هفت	هندیجا	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیشک	شوشتر	آبادان
ویکور	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
تاپسیس	۳	۹	۱۰	۱۲	۱	۲	۴	۱۳	۷	۱۵	۱۸	۸
الکترا	۲	۱۱	۹	۱۲	۱	۳	۵	۱۵	۷	۶	۱۵	۱۰
میانگین	۲	۷/۳	۷/۳	۹/۳	۲/۳	۳/۷	۵/۳	۱۲	۷/۷	۱۰/۳	۱۴/۷	۱۰
رتبه	۱	۵	۵	۸	۲	۳	۴	۱۲	۶	۱۱	۱۴	۱۰
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	بندر ماهشهر	همیره	اهواز	دزفول	شادگان	یابوی	اندیکا
ویکور	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
تاپسیس	۵	۲۱	۶	۱۶	۲۰	۱۷	۱۱	۱۴	۲۲	۲۳	۲۴	۱۹
الکترا	۴	۱۸	۸	۱۰	۱۴	۱۶	۱۴	۱۳	۱۷	۲۰	۱۹	۱۵
میانگین	۷/۳	۱۷/۷	۹/۷	۱۴	۱۷	۱۷	۱/۷	۱۵/۷	۲۰	۲۱/۷	۲۲	۱/۳
رتبه	۵	۱۷	۹	۱۳	۱۶	۱۶	۱۴	۱۵	۱۹	۱۷	۲۰	۱۸

۶.۵. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر توسعه با استفاده از روش بردا

این روش براساس قاعده اکثریت است. برای پیاده‌سازی این روش باید ماتریسی به ابعاد $m \times m$ تشکیل شود که m تعداد گزینه‌ها است. گزینه‌های مورد استفاده به صورت زوجی با یکدیگر مقایسه می‌شوند. اگر گزینه a توسط روش‌های به کاررفته شده برای اولویت‌بندی، تعداد بالاتری نسبت به گزینه b اولویت پیدا کرده باشد، در خانه مربوط به آن‌ها در ماتریس حرف m و در غیر این صورت در ماتریس حرف x درج می‌شود. در این روش، اولویت‌بندی نهایی گزینه‌ها براساس تعداد بردها (m) در هر سطر انجام می‌شود که با حرف c نشان داده می‌شود (طواری، سوخکیان و میرنژاد، ۱۳۸۷). با توجه به روش بردا طبق جدول (۹)، هریک از شهرستان‌ها دوبه‌دو با یکدیگر مقایسه شده‌اند و سپس، با توجه به جدول (۱۰)، به رتبه‌بندی آن‌ها می‌پردازیم. طبق جدول (۱۰)، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان و هندیجان در بالاترین سطح برخورداری قرار گرفته‌اند.

جدول ۹- نتایج مقایسات زوجی و تعداد بردو باخت‌های هر عامل با توجه به تکنیک کپاند

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بغملک	گتوند	راهبرمز	هنگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیشک	شوشتر	آبادان	مسجد	ایذه	دشت	خرمشهر	شوش	بندر	هویره	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
بغملک	X																						
گتوند	X	X																					
راهبرمز	X	X	X																				
هنگل	X	X	X	X																			
هندیجان	X	X	X	X	X																		
لالی	X	X	X	X	X	X																	
رامشیر	X	X	X	X	X	X	X																
امیدیه	X	X	X	X	X	X	X	X															
اندیشک	X	X	X	X	X	X	X	X	X														
شوشتر	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X													
آبادان	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X												
مسجد	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X											
ایذه	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X										
دشت	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X									
خرمشهر	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X								
شوش	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X							
بندر	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X						
هویره	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					
اهواز	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				
دزفول	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			
شادگان	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
باوی	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
اندیکا	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	۱	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۷	۱	۴	۹	۱	۱	۵	۱	۳	۲	۰	۱	۸	۱

جدول ۱۰- رتبه‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس روش بردا

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بغملک	گتوند	راهبرمز	هنگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیشک	شوشتر	آبادان				
بردا	۲۲	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۲۰	۱۱	۱۸	۱۲	۷	۱۴				
رتبه	۲	۸	۹	۱۰	۱۱	۴	۱۲	۶	۱۱	۱۶	۹				
شهرستان	مسجد	سلیمان	ایذه	آزادگان	دشت	خرمشهر	شوش	ماهشهر	بندر	هویره	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
بردا	۱۹	۱۹	۴	۱۶	۱۰	۶	۱۷	۱۸	۵	۸	۹	۲	۱	۰	۴
رتبه	۵	۵	۱۹	۷	۱۳	۱۰	۱۷	۱۸	۵	۸	۹	۲۰	۲۱	۲۲	۱۹

۷.۵. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر توسعه با استفاده از مدل کپلند

این روش با پایان روش بردا آغاز می‌گردد. این روش نه تنها فقط تعداد بردها، بلکه تعداد باخت‌ها را نیز برای هر گزینه در نظر می‌گیرد. رتبه‌ای که کپلند به هر گزینه می‌دهد، براساس کم کردن تعداد بردها ($\sum C$) از تعداد باخت‌ها ($\sum R$) به دست می‌آید (سلطان حسینی، سلیمی، سلیمی و لطفی، ۱۳۹۲، ص. ۷۲). براساس تکنیک کپلند، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان و هندیجان در بالاترین میزان برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی در پایین‌ترین سطح برخورداری قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۱- الویت‌بندی شهرستان‌های استان خوزستان براساس روش کپلند

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بهبهان	باغملک	گنوند	رامهرمز	هفتگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیشک	شوشتر	آبادان
$\sum C$	۲۲	۱۵	۱۴	۱۳	۲۳	۲۱	۲۰	۱۱	۱۸	۱۲	۷	۱۴
$\sum R$	۱	۸	۸	۱۰	۰	۲	۳	۱۲	۵	۱۰	۱۶	۹
$-\sum R \sum C$	۲۱	۷	۶	۳	۲۳	۱۹	۱۷	-۱	۱۳	۲	-۹	۵
رتبه	۲	۸	۹	۱۱	۱	۳	۴	۱۳	۶	۱۲	۱۷	۱۰
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	آزادگان	عمرشهر	شوش	بندر ماهشهر	هویره	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
$\sum C$	۱۹	۴	۱۶	۱۰	۶	۵	۸	۹	۲	۱	۰	۴
$\sum R$	۴	۱۹	۷	۱۳	۱۶	۱۸	۱۴	۱۴	۲۱	۲۲	۲۳	۱۹
$-\sum R \sum C$	۱۵	-۱۵	۹	-۳	-۱۰	-۱۳	-۶	-۵	-۱۹	-۲۱	-۲۳	-۱۵
رتبه	۵	۲۰	۷	۱۴	۱۸	۱۹	۱۶	۱۵	۲۱	۲۲	۲۳	۲۰

۸.۵. رتبه‌بندی شهرستان‌های استان از نظر توسعه با استفاده از روش ادغام

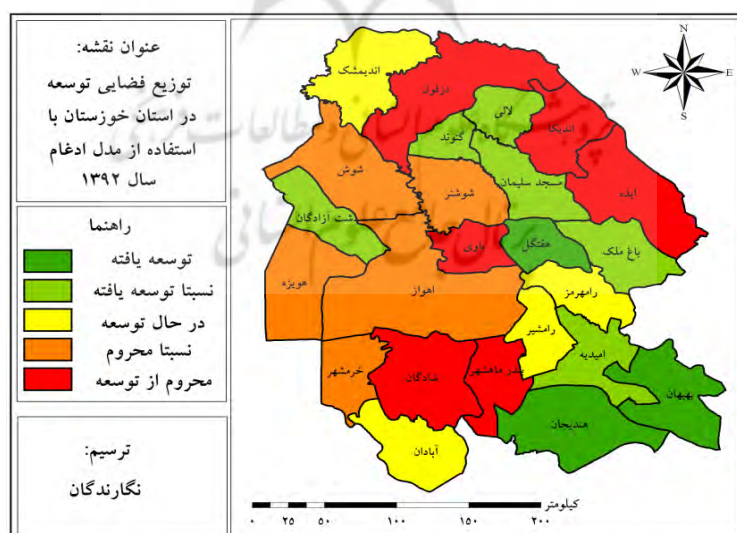
ادغام نتایج حاصل از سه روش، میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند است. در این مرحله، باید با توجه به سه راهبرد الویت‌بندی (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند) از یک رتبه‌بندی جزئی به اجتماع دست یافت. پس از آنکه رتبه‌بندی شاخص‌های مورد نظر به کمک هر سه روش میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند به دست آمد، نتایج سه روش را با یکدیگر تلفیق می‌کنیم و برای هر منطقه میانگین می‌گیریم. در نهایت، هریک از مناطق را با توجه به نتایج حاصل از روش

ادغام رتبه‌بندی می‌کنیم و رتبه نهایی آن را در سطوح برخورداری به‌دست می‌آوریم. طبق جدول (۱۲)، براساس روش ادغام، شهرستان‌های استان خوزستان در سطوح مختلف برخورداری قرار گرفته‌اند و شهرستان‌های هفتگل، بهبهان، هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها از لحاظ برخورداری شاخص‌های توسعه قرار گرفته‌اند.

جدول ۱۲- نتایج نهایی حاصل از روش ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

شهرستان	بهبهان	باغملک	کتوند	رامهرمز	هفتگل	هندیجان	لالی	رامشیر	امیدیه	اندیمشک	شوش	آبادان
کپ	۲	۸	۹	۱۱	۱	۳	۴	۱۳	۶	۱۲	۱۷	۱۰
بردا	۲	۸	۹	۱۰	۱	۳	۴	۱۲	۶	۱۱	۱۶	۹
میانگین	۲	۷/۳	۷/۳	۹/۳	۲/۳	۳/۷	۵/۳	۱۲	۷/۷	۱۰/۳	۱۴/۷	۱۰
ادغام	۲	۷/۸	۸/۴	۱۰/۱	۱/۴	۳/۲	۴/۴	۱۲/۳	۶/۶	۱۱/۱	۱۵/۹	۹/۷
شهرستان	مسجد سلیمان	ایذه	دشت آزادگان	خرمشهر	شوش	پندر ماهشهر	هويزه	اهواز	دزفول	شادگان	باوی	اندیکا
کپ	۵	۲۰	۷	۱۴	۱۸	۱۹	۱۶	۱۵	۲۱	۲۲	۲۳	۲۰
بردا	۵	۱۹	۷	۱۳	۱۷	۱۸	۱۵	۱۴	۲۰	۲۱	۲۲	۱۹
میانگین	۷/۳	۱۷/۷	۹/۷	۱۴	۱۷	۱۷	۱۴/۷	۱۵/۷	۲۰	۲۱/۷	۲۲	۱۹/۳
ادغام	۵/۸	۱۸/۹	۷/۹	۱۳/۷	۱۷/۳	۱۸	۱۵/۲	۱۴/۹	۲۰/۳	۲۱/۶	۲۲/۳	۱۹/۴

شکل ۳- توزیع فضایی سطوح برخورداری شهرستان‌های استان خوزستان با استفاده از مدل ادغام

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۴

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از دیرباز، توسعه هم‌زمان با تصمیم و تفکر بشر برای ارتقای سطح کیفیت زندگی در تمامی عرصه‌ها با انسان همراه بوده است. برای شناخت تفاوت سطح توسعه نواحی لازم است که ابتدا وضعیت موجود هر ناحیه بررسی شود تا بتوان در مرحله بعدی علل تفاوت‌ها را شناخت و در راستای کاهش یا از میان بردن آن‌ها اقدام به برنامه‌ریزی ناحیه‌ای کرد. مجموعه شاخص‌های توسعه را می‌توان با توجه به جنبه‌های مختلف آن به چند دسته تقسیم کرد؛ از جمله شاخص‌های اقتصادی، شاخص‌های زیربنایی، شاخص‌های آموزشی، شاخص‌های بهداشتی و غیره. آنچه اهمیت دارد این است که این شاخص‌ها بتوانند سطح زندگی مادی و معنوی جمعیت یک ناحیه را به خوبی نشان دهند و در صورت لزوم، تفاوت‌های زیرناحیه‌ای را نیز مشخص کنند. هدف اصلی این پژوهش تحلیل سطح توسعه منطقه‌ای در شهرستان‌های استان خوزستان در سال ۱۳۹۲ است. بدین منظور برای مشخص کردن سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان، از ۱۰۴ شاخص توسعه در سطح ۲۴ شهرستان با استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس، الکترو و مدل ادغام (میانگین رتبه‌ها، روش بردا و مدل کپلند) استفاده شده است تا میزان توسعه‌یافتگی و رتبه‌بندی هر شهرستان مشخص شود. برای شناسایی معیارهای مؤثر و اختصاص اوزان به هر یک از آن‌ها براساس روش آنتروپی شانون، وزن‌های معیارها تعیین شد. پس از تعیین وزن نهایی و تجزیه و تحلیل آن‌ها، با استفاده از مدل‌های ویکور، تاپسیس و الکترو در نهایت نتیجه‌گیری نهایی حاصل از سه روش از طریق مدل‌های ادغام (میانگین رتبه‌ها، بردا و کپلند) صورت گرفته است. با توجه به مدل ویکور، دو شهرستان بهبهان و باغملک در طبقه کاملاً برخوردار و سه شهرستان شادگان، باوی و اندیکا در طبقه کم‌برخوردار قرار گرفته‌اند. براساس مدل تاپسیس، شهرستان‌های هفتگل، هندیجان، بهبهان، لالی و مسجدسلیمان در رده شهرستان‌های در حال توسعه جای گرفته‌اند و شهرستان‌های دشت آزادگان، امیدیه، آبادان، باغملک، گتوند، هویزه، رامهرمز، رامشیر، اهواز، اندیمشک، خرمشهر، بندر ماهشهر، شوشتر، اندیکا، شوش، اندیکا، شوش، ایذه، دزفول، شادگان و باوی، در رده شهرستان‌های نسبتاً محروم قرار گرفته‌اند. براساس مدل الکترو، شهرستان‌های هفتگل، بهبهان، هندیجان، مسجدسلیمان و لالی، در طبقه برخوردار و چهار شهرستان دزفول، ایذه، هویزه و شادگان در طبقه کم‌برخوردار قرار گرفته‌اند. با تلفیق نتایج

نهایی حاصل از این سه روش (ویکور، تاپسیس و الکترا) با روش ادغام، شهرستان‌های استان در سطح‌های مختلف توسعه‌یافتگی طبقه‌بندی شده‌اند که شهرستان‌های هفتگل، بهبهان، هندیجان در سطوح بالای برخورداری و شهرستان‌های دزفول، شادگان و باوی در سطح محروم‌ترین شهرستان‌ها، از لحاظ برخورداری شاخص‌های توسعه قرار گرفته‌اند.

نتایج این پژوهش در زمینه بررسی سطح توسعه‌یافتگی با نتایج سایر پژوهش‌ها که در بخش پیشینه پژوهش به آن‌ها اشاره شد، همخوانی دارد. تمامی پژوهش‌های یادشده این موضوع را تأیید می‌کنند که نبود توزیع عادلانه خدمات و امکانات و همچنین، فقدان برنامه‌ریزی دقیق برای توسعه مناطق، نابرابری منطقه‌ای و نبود توسعه یکپارچه را به وجود می‌آورند. همچنین، برای پی‌بردن به نابرابری‌های منطقه‌ای و از بین بردن این نابرابری‌ها، سطح‌بندی مناطق از نظر توسعه‌یافتگی ضروری است. با شناخت نابرابری‌های منطقه‌ای و رتبه‌بندی آن‌ها در سطح منطقه می‌توان مدیریت بهتری بر مناطق داشت و با توجه به راهکارهایی همچون ایجاد مناطق برنامه‌ریزی در سطح استان و شهرستان، اعمال سیاست‌ها و برنامه‌های از پایین به بالا (با توجه به اینکه بیشترین تصمیم‌گیری‌ها در استان خوزستان در شهرستان اهواز انجام می‌شود، باید این گونه سیاست‌های تمرکزگرا کمتر شود) و توجه ویژه به فرصت‌ها و محدودیت‌های هر شهرستان از جمله مواردی هستند که می‌توانند به کاهش نابرابری در سطح استان خوزستان کمک کنند.

کتابنامه

۱. ابراهیم‌زاده، ع.، اکبری، م.، و موسوی، ع. (۱۳۹۲). تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه و وضعیت‌سنجی نماگرهای آن در استان خوزستان. *فصلنامه علمی-پژوهشی فضای جغرافیایی*، ۱۳(۴۱)، ۷۶-۷۵.
۲. ابراهیم‌زاده، ع.، موسوی، م.، و کاظمی‌زاده، ش. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان‌مرزی و مرکزی ایران. *فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۸(۱)، ۲۳۵-۲۱۴.
۳. امانپور، س.، و علیزاده، ه. (۱۳۹۲). ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار در استان کرمانشاه با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل سلسه‌مراتبی فازی FAHP. *فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای*، ۳(۹)، ۹۶-۸۳.

۴. پادروندی، ب. (۱۳۹۲). بررسی و سطح‌بندی وضعیت پایداری توسعه در شهرستان‌های استان لرستان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران).
۵. پوراصغر سنگاچین، ف.، صالحی، ا.، دیناروندی، م. (۱۳۹۱). سنجش سطح توسعه‌یافتگی استان‌های کشور با رویکرد تحلیل عاملی. *مجله علمی - پژوهشی آمایش سرزمین*، ۴(۲)، ۲۶-۵.
۶. تقوایی، م.، و شیخ‌بیگللو، ر. (۱۳۹۲). ابداع و معرفی مدل RALSPI: مدلی جدید جهت ارزیابی گزینه‌ها و سنجش سطح توسعه سکونتگاه‌ها. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۴(۱۶)، ۲۲-۱.
۷. تقوایی، م.، و صبوری، محمد. (۱۳۹۱). تحلیل تطبیقی سطح و میزان توسعه‌یافتگی اجتماعی شهرستان‌های استان هرمزگان. *جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۲۳(۲)، ۶۸-۵۳.
۸. حسینی شه‌پریان، ن.، حسینی کهنوج، ر.، و نعمتی، م. (۱۳۹۴). تحلیلی بر ساختار فضایی شاخص‌های توسعه با تأکید بر نابرابری منطقه‌ای (نمونه موردی: استان خوزستان). *فصلنامه علمی - پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۷(۳)، ۱۸۶-۱۶۵.
۹. زیاری، ک.، پرهیز، ف.، و مهدنژاد، ح. (۱۳۸۸). مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری. چابهار: انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.
۱۰. زیاری، ک.، سعیدی رضوانی، ن.، و بقال صالح‌پور، ل. (۱۳۸۹). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی. *فراسوی مدیریت*، ۳(۱۲)، ۹۵-۷۵.
۱۱. سلطان حسینی، م.، سلیمی، م.، سلیمی، م.، و لطفی، م. (۱۳۹۲). اولویت‌بندی اثرات اجتماعی و اقتصادی اماکن ورزشی بر محیط شهری (مطالعه موردی: شهر یزد). *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۴(۱۶)، ۸۸-۶۵.
۱۲. شیخ‌بیگللو، ر.، تقوایی، م.، و وارثی، ح. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی محرومیت و نابرابری‌های توسعه در شهرستان‌های ایران. *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۱۲(۱۶)، ۲۴۵-۲۱۵.
۱۳. طواری، م.، سوخکیان، م.، و میرنژاد، ع. (۱۳۸۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهره‌وری نیروی انسانی با استفاده از تکنیک MCDM (مطالعه موردی: یکی از شرکت‌های تولیدی پوشاک جین در استان یزد). *مدیریت صنعتی*، ۱(۱)، ۸۸-۷۱.
۱۴. عطایی، م. (۱۳۸۹). *تصمیم‌گیری چندمعیاره*. شاهرود: دانشگاه صنعتی شاهرود.
۱۵. قائد رحمتی، ص.، مستوف الممالکی، ر.، و براری، م. (۱۳۹۲). تحلیل شاخص‌های توسعه و سطح بندی دهستان‌های استان یزد. *جغرافیا و توسعه*، ۱۱(۳۰)، ۸۶-۷۱.

۱۶. قنبری، ی.، برقی، ح.، و حجاریان، ا. (۱۳۹۰). تحلیل سطوح برخورداری دهستان‌های شهرستان اصفهان. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۴(۳)، ۹۳-۱۱۲.
۱۷. لطفی، ص.، و شبیانی، م. (۱۳۹۲). ارائه مدلی تلفیقی جهت رتبه‌بندی توسعه منطقه‌ای (مطالعه موردی: بخش بهداشت و درمان استان مازندران). نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۳(۲۸)، ۷-۳۰.
۱۸. میرفخرالدینی، ح.، فرید، د.، و طحاری مهرجردی، م. (۱۳۹۰). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود کیفیت خدمات بهداشتی و درمانی با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چندشاخصه (مطالعه موردی: مرکز بهداشتی و درمانی شهرستان یزد). مدیریت سلامت، ۱۴(۴۳)، ۶۲-۵۱.
۱۹. نظری، س. (۱۳۹۲). سنجش توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری). دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.
۲۰. نظم‌فر، ح.، و علی‌بخشی، آ. (۱۳۹۳). سنجش نابرابری فضایی توسعه‌یافتگی ناحیه‌ای (مطالعه موردی: استان خوزستان). مجله علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، ۴(۳)، ۹۹-۱۱۴.
۲۱. یاسوری، م. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت نابرابری منطقه‌ای در استان خراسان رضوی. جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۷(۱۲)، ۲۰۱-۲۲۳.
22. Antonescu, D. (2012). Identifying regional disparities in Romania: A convergence process perspective in relation to European Union's territorial structures. *Procedia Economics and Finance*, 3, 1148-1155.
23. Chakraborty, S. (2011). Applications of the MOORA method for decision making in manufacturing environment. *International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 54, 1155-1166.
24. Chen, T. Y., & Tsao, C. Y. (2008). The interval valued fuzzy TOPSIS method and experimental analysis. *Fuzzy Sets and Systems*, 159(11), 1410-1428.
25. Eraslan, E., & Tansel, I. C. Y. (2011). A multicriteria approach for determination of investment regions: Turkish case. *Industrial Management & Data Systems*, 111(6), 890-909.
26. Hadder, R. (2003). *Development geography*. London: Routledge.
27. Kabli, M. (2009). *A multi-attribute decision making methodology for selecting new R&D projects portfolio with a case study of Saudi oil refining industry* (Unpublished doctoral dissertation). University of Nottingham, Nottingham.
28. Ramatu, M. (2007). Regional Disparities in Ghana: Policy Options and Public Investment Implications. University of Ghana, International Food Policy Research Institute, Vol 11.1-32.
29. Salvati, L., Venanzoni, G., & Carlucci, M. (2016). Towards (spatially) unbalanced development? A joint assessment of regional disparities in

- socioeconomic and territorial variables in Italy. *Land Use Policy*, 51, 229-235.
30. Sun Chia, C. (2010). A performance evaluation model by integrating fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methods. *Expert Systems with Applications*, 37(12), 7745-7754.

